

Л. С. Клименко
аспірант Національного педагогічного університету
і.м. М. П. Драгоманова (м. Київ)

УДК 340.113 : 811.161.2

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СВІТУ (ПОРІВНЯЛЬНО–ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Здійснено аналіз законодавчого регулювання та реалізації державної мовної політики представлених країн, яка сформувалась відповідно власному унікальному історичному, політичному, економічному, соціальному досвіду, національній особливості, культурним традиціям. Досліджується питання реалізації мовної політики у всіх сферах суспільного життя: громадської, трудової сфери, судової системи та законодавства, приватного використання та офіційного закріплення державної мови.

Ключові слова: мова, політика, законодавство, регулювання.

Мовна політика держави у сучасному світі зумовлюється цілою низкою факторів. Частково її визначають кількість мов, характер відносин між основними мовними групами, історичні обставини (наприклад, колоніальне минуле країни). Вплив на мовну політику мають також соціальні, релігійні, та економічні чинники, адміністративно-територіальний устрій держави. Спрямування і форми впровадження мовної політики охарактеризовані існуючим суспільно-політичним ладом, політичним режимом та міжетнічними відносинами. У мовній політиці також присутній і суб'єктивний фактор — індивідуальні чи колективні інтереси тих, хто цю політику розробляє, та тих, на кого покладено відповідальність за її впровадження в життя. Відповідно до сукупності цих факторів, держава визначає статус мов, обирає деякі з них засобом спілкування з громадянами (державні чи офіційні мови), визначає сфери їхнього вживання, встановлює, які з них слід вважати регіональними мовами або мовами меншин. Мовна політика існує як у країнах, де все населення складається з однієї мовної групи, так і в країнах, де існують значні за чисельністю мовні групи.

Мовна політика держави сьогодні як багатоаспектна діяльність привертає увагу науки, а також виступає як об'єктом, так і предметом наукових досліджень, у тому числі і у галузі юриспруденції. Дана проблема була предметом дослідження таких вчених, як: Ю. Дешерієв, А. Шайкевич, О. Куць, Л. Лазаренко, Б. Спольські, Г. Шифман та ін.

Однак дане питання розглядалося здебільшого крізь призму культурної, економічної, лінгвістичної, ідеологічної сфери, а не аналізу правового регулювання мовної політики. Саме тому у цій статті ми проаналізуємо, яку саме роль відіграє держава у формуванні мовної політики у різних сферах суспільного життя; її законодавчого закріплення.

Незалежно від форми державного устрою чи правління та етнічного складу населення, провідна роль в організації економічного, політичного та соціального життя на всій території країни належить державі. Саме для забезпечення комунікації між суб'єктами державного управління: законодавчою, виконавчою та судовою владою, органами місцевого самоврядування, для організації системи освіти, зміцнення культурних зв'язків між різними регіонами і етнічними спільнотами країни життєво необхідною є єдина загальна мова. Вимога використовувати одну мову для

загальнодержавного спілкування обумовлена об'єктивними потребами зміцнення державного утворення, його подальшого розвитку. Небезпідставно В. Гаврилишин доводить, що значна частина країн досягла прогресу завдяки тому, що вони культурно, мовно однорідні, що і полегшувало управлінням державою [1, с. 134].

Сьогодні у світі існує близько 40 країн, де дві (і більше) мови є державними. Кожна країна сформувала свій підхід до мовної політики відповідно власному унікальному історичному, політичному, економічному, соціальному досвіду, національній особливості, культурним традиціям. У переважній більшості європейських держав основоположні принципи мовної політики визначаються в їхніх конституціях, насамперед, шляхом визначення офіційної (державної) мови або мов. У цьому випадку зазначимо, що терміни “офіційна мова” і “державна мова” є тотожними. Невипадково в конституціях європейських держав використовується або термін “офіційна мова”, або термін “державна мова”, але ніколи обидва терміни в одному законодавчому акті не вживаються саме тому, що вони тотожні.

У конституціях Болгарії, Румунії, Словенії використовується термін “офіційна мова”. Поняття “державна мова” застосовується в конституціях Білорусії, Словаччини, України, Литви.

Напротивагу цьому, Швейцарія, Ірландія, Мальта поряд із терміном “офіційна мова” використовується термін “національна мова” для позначення мов корінних титульних націй. А ст. 17 Конституції Фінляндії наголошує на тому, що “національними мовами Фінляндії є фінська та шведська мови. Органи державного управління мають забезпечити культурні і соціальні потреби фінськомовної та шведськомовної частини населення країни на рівних засадах” таким чином обмежившись лише терміном “національна мова”, який можна розуміти і як офіційна мова [2].

У таких країнах, як Сербія та Хорватія віддають перевагу терміну “мова для офіційного використання”, законодавство яких не містять взагалі таких термінів, як “національна”, “державна”, “офіційна” мови. Так, ст. 10 Конституції Сербії проголошує, що: “Сербська мова та кирилиця обов'язкові для офіційного використання у Республіці Сербія” [3]. А ст. 12 Конституції Хорватії: “Хорватська мова та латинський шрифт обов'язкові для офіційного використання у Республіці Хорватія” [4].

У Конституціях Франції та Туреччини просто говориться, що мовою держави є мова титульної нації. Цілком очевидно, що йдеться про мову держави, отже офіційно закріплену мову.

Та існують такі держави, конституції яких не містять жодних згадок про статус мов. Така практика панує переважно в унітарних монархічних державах, зокрема Норвегії, Швеції, Данії, Нідерландах, а також Великобританії, яка взагалі не має писаної Конституції. У цих державах переважно більшість населення становлять представники однієї титульної нації, і застосування мови виключно цієї нації — відповідно норвезької, шведської, датської, нідерландської та англійської — як офіційної (державної) має давні традиції, звичаї і це є очевидним.

Таким чином проаналізувавши конституції і законодавства європейських держав ми можемо прийти до висновку про те, що існують типові моделі (підходи) вирішення питання офіційної (державної) мови.

Це модель єдиної офіційної (державної) мови, тобто існування в державі єдиної загальновизнаної на законодавчому рівні мови, яку мають поважати і використовувати всі громадяни на всій території держави у всіх сферах публічного життя. Мовна політика країн з даним підходом спрямована на утвердження мови титульної нації, яка і дала назву цій державі, історично сформувалась і автохтонно існує на території відповідної держави, як єдиної державної мови. Це забезпечується шляхом неухильного додержання мовного законодавства усіма громадянами незалежно від місця проживання, їхнього етнічного походження, віросповідання тощо. Наприклад, це такі держави як: Великобританія, Італія, Португалія, Франція, Німеччина.

Наступна модель передбачає можливість існування поряд із однією офіційною (державною) мовою, яка застосовується на всій території держави, інших офіційних

мов в окремих її регіонах — офіційної мови регіону. Вона застосовується в державах, у певних частинах територій яких компактно живуть представники відмінних від титульної нації автохтонних етносів. Такими державами є, наприклад, Іспанія, Хорватія, Словенія, Македонія, Росія.

Так, при дослідженні Конституції Іспанії 1978 р. ми можемо дійти висновку, що в ній враховано багатонаціональний склад населення країни. У Преамбулі Конституції закріплюється прагнення “забезпечити усім іспанцям і всім народам Іспанії реалізації прав людини, розвиток своїх культур і традицій, мов та інститутів”, а також “сприяти прогресу культури та економіки для забезпечення усім гідного рівня життя” [5, с. 173]. Відповідно до ст. 2 Основного Закону Іспанії “Конституція заснована на непорушній єдності іспанської нації, яка є єдиною і неподільною для всіх іспанців”. Разом з тим “вона визнає і гарантує право на автономію національностей та регіонів, що її складають, а також солідарність між усіма ними” [5, с. 173]. Отже, з цього випливає, що національно-етнічний чинник на конституційному рівні визнано головним критерієм створення територіальної автономії у вигляді відповідних регіонів та для досягнення міжнаціональної злагоди в суспільстві використовується термін “солідарність”.

Третя модель передбачає законодавчого закріплення в державі кількох офіційних (державних) мов. Наприклад, це такі держави як: Швейцарія, Бельгія та Фінляндія.

У ч. 2 ст. 8 Федеральної Конституції Швейцарської конфедерації, 1999 р., зазначається, що ніхто не повинен зазнавати дискримінації, зокрема за підставами свого походження, раси, мови та інших факторів. З огляду на особливу лінгвістичну ситуацію за Федеральною конституцією Швейцарії національними мовами визнаються німецька, французька, італійська та ретороманська (ст. 4) і одночасно гарантується свобода користування будь-якою мовою (ст. 8). Разом з тим відповідно до ст. 70 Швейцарської Конституції офіційними мовами визнаються німецька, французька та італійська, які мають статус національних і державних. А ретороманська лише статус національної мови і є офіційною мовою у відносинах, які складаються між державою та громадянами, які володіють ретороманською мовою [6]. У зв'язку з цим варто пригадати думку швейцарського вченого У. Альтерматта, який зазначає, що внаслідок прийняття ретороманської мови як четвертої державної і “піднято до рівня національної мови навіть нестандартизовану регіональну мову, що означало, що ні кількість тих, хто розмовляє нею, ні культурний престиж не відігравали ніякої ролі” [7, с. 311].

Конфедерація надає підтримку багатомовним кантонам у здійсненні їх особливих завдань. У Конституції Швейцарії наголошується, що Конфедерація бере на себе зобов'язання надавати підтримку тим заходам, які здійснюються кантонами Граубюнден та Тичино, що спрямовані на збереження та заохочення ретороманської та італійської мов (ч. 5 ст. 70) [6]. На федеральному рівні, обговорення та ухвалення рішень у Парламенті транслюється всіма офіційними мовами. Однак при тому, що офіційні тексти законів публікуються німецькою, французькою та італійською мовами, значна частина документації, з якою працюють парламентарі, написана лише однією чи двома мовами.

Досліджуючи питання мовної політики необхідно проаналізувати як вона реалізується у всіх сферах суспільного життя. Це стосується, насамперед, громадської, трудової сфери, судової системи та законодавства, освіти, приватного використання та офіційного закріплення державної мови.

У трудовому законодавстві таких країн як США, Росія, Естонія, Ефіопія при виконанні службових обов'язків існує вимога володіння державною чи офіційною мовою. В США хоча і немає на федеральному рівні формально визначеної офіційної мови, де факто існує вимога для всіх працівників у федеральному громадському секторі знання і вільне володіння англійською мовою [4, р. 17]. Законодавство Росії навіть точно визначає, якою саме мовою повинні користуватися громадяни. Так, Закон РФ “Про мови народів Російської Федерації” 1991 року встановлює, що “державною мовою Російської Федерації на всій її території є російська мова” і що “робота у федеральних органах державної влади, органах державної влади суб'єктів Російської Федерації і органах місцевого самоврядування здійснюється державною мовою Російської

Федерації” [8]. У Законі “Про мову” Естонії говориться, що “мовою діловодства в державних закладах, органів місцевого самоврядування і їх закладах, мовою проходження служби у збройних силах Естонії ... є естонська мова” [9]. Вищезазначені закони включають положення щодо використання інших мов у місцевих або регіональних адміністраціях. Напротывагу цьому законодавство таких країн як Канада та Бельгія містять значно інші умови. Так, Акт “Про офіційні мови” Канади дає право працівникам у виконанні службових обов’язків на федеральному рівні обирати між англійською та французькою мовами [10]. Така ж сама ситуація прослідковується і в Бельгії, де те ж існує право вибору між французькою та датською мовами [11, р. 164].

Значно зросло питання реалізації мовної політики у сфері судочинства стосовно свободи використання в державних органах, ухвалення судових рішень всіма встановленими державою офіційними мовами, у тому випадку, де вона не єдина. У деяких країнах мовою законодавства є офіційна мова держави або мова, яка визнана для використання законодавцями за звичною процедурою. Донедавна, наприклад, в Іспанії всі обговорення в національному парламенті вимагалося проводитись іспанською мовою, а відтепер дозволяється використання трьох регіональних мов: каталонської, галіційської та мови басків, але тільки в чітко визначений день року. Напротывагу цьому, у конгресі США парламентарі можуть висловлюватись будь-якою мовою, однак не існує зобов’язання їхнього перекладу на мову, зрозумілу для більшості, тобто англійську.

Звичайно у більшості випадків для належного правосуддя суд забезпечує присутність перекладача, для тих сторін, які не володіють мовою, якою провадиться судочинство. А у деяких випадках суд надає сторонам право вибору ведення судового засідання однією із “офіційних мов” перед початком розгляду справи.

Вибір належної мовної політики в освіті є важливим не тільки з метою ефективного навчання дітей, але й для майбутнього її використання поколіннями учнів, світогляд яких формується саме у рамках шкільної системи. Стикаючись з мовною неоднорідністю серед учнів та студентів, виникає питання про перегляд та зміну політики в галузі освіти. Тому приходиться вибирати чи, наприклад, визначити єдину мову, як основну для навчання і запропонувати спеціальні програми для дітей, які в недостатній мірі володіють загальновизнаною мовою, чи запровадити програму так званого “білінгвізму”. Вона полягає в тому, що студенти та учні можуть обирати предмети, які будуть викладатись їх рідною мовою, і в той же час паралельно опановувати державну мову. Обидва ці підходи застосовуються в США, хоча законодавство у деяких штатах обмежується запровадження програми “білінгвізму” [11, р. 3].

Вивчення другої мови також є дуже важливим питанням у політиці тих країн, на території яких використовуються і нормативно закріплюються декілька мов, наприклад у Швейцарії та Бельгії. У минулому ці країни надавали перевагу у вивченні другої мови свої власні національні мови тобто, фламандці в Бельгії обрали б французьку мову, а французи у свою чергу — датську. Однак, сьогодні представники однієї із мовних груп віддають перевагу у вивченні англійської мови, ніж мови їх співгромадян. Аналогічна ситуація існує і в Швейцарії, де німецькомовна частина населення обирає англійську, а не французьку та італійську і навпаки. Тому з поширенням економічної глобалізації все менше досягається взаємопорозуміння у межах конкретної країни.

Наступна важлива галузь реалізації державної мовної політики стосується використання мов в інформаційній сфері. Так, Франція вдалась до жорсткого обмеження використання однієї мови: закон “Про захист французької мови” 1994 року [12] зобов’язав 40 % забезпечення радіостанціями франкомовними піснями, тим самим підтримуючи вітчизняних виконавців, та, як наголошує французький науковець М. Макхіл, — “забезпечення послідовної політики у протекціоністських тенденціях Франції” [13, р. 23]. Необхідність протекціонізму щодо французької мови обґрунтовують не лише законотворці, а й науковці. Зокрема, філософ Ален Фінкелькраут зазначає: “Французька мова повинна і надалі мати важливе значення. Французька мова — то не лише засіб спілкування, то надзвичайно вправний інструмент. До того ж, то не штучне

утворення, яке є нав'язаним державою або адміністративними органами, як вважають сьогодні регіоналісти, а справжнє мистецтво літератури. Вміти говорити та читати французькою — це ознака культури. Так вважає багато іноземців, які люблять нашу мову саме за це. То спадок, який ми повинні дбайливо оберігати” [14, с. 4]. Саме законодавче закріплення використання певної мови або декілька мов на державному рівні і формує політику у вищезазначених сферах життєдіяльності.

Отже, аналіз національного законодавства, мовної політики і мовної практики держав свідчить, що кожна з них вирішує мовне питання, виходячи із специфіки мовної ситуації, тобто ті держави, де існує поділ у мовному сенсі на певні групи притаманної їй і зумовленої її історичним минулим та сучасними реаліями, адміністративно-територіального устрою, формою державного правління та ін. Тому, лише узгодивши положення різних законодавчих актів та подолавши протиріччя між ними і недостатню визначеність багатьох із них, можна проводити виважену, толерантну і послідовну державну мовну політику.

Порівняльний аналіз законодавчого регулювання мовної політики в зарубіжних країнах і в Україні дає підстави для висновку про принципову відповідність українського мовного законодавства європейським стандартам, незважаючи на той факт, що до сьогодні в Україні є чинним “Закон про мови в Українській РСР” від 1989 р. Основоположні норми даного Закону про державність української мови, застосування мов та захист мов національних меншин підтверджені ст. 10 Конституції України та рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. про офіційне тлумачення цієї статті.

На сьогодні має місце критика чинного мовного законодавства України щодо його невідповідності європейським нормам. На нашу думку, вона ґрунтується на незнанні цих норм та на відсутності врахування історичних передумов їх формування і застосування в конкретних державах. Особливо безпідставними для України є намагання утвердження російської мови як, де-факто, державної. Мовна ситуація в тих державах, в яких запроваджено кілька офіційних мов, не є тотожними мовній ситуації в Україні і суттєво відрізняються від неї.

Тому з метою збалансування мовної політики України ґрунтуючись на зарубіжній практиці вносяться пропозиції, які, на нашу думку, слід було б урахувати при прийнятті законопроекту про мови.

1. У сфері освіти: мовою навчання та виховання в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах України державної форми власності є українська мова. У тих класах і школах, де мова навчання є іншою, українську мову необхідно викладати як другу мову.

2. У сфері засобів масової інформації: ведення загальнодержавного телебачення українською мовою, незалежно від форм власності; розширення обсягу телерадіомовлення національними мовами в усіх регіонах проживання етнічних груп, збільшення кількості інформаційних та спеціальних програм для національних меншин як у загальнодержавних, так і регіональних ЗМІ України. Загальнодержавне та міжнародне поширення української мови в Інтернеті та започаткування роботи глобальної мережі мовами національних меншин. Державний протекціонізм щодо високоякісних україномовних форм інформаційної, культурно-мистецької діяльності (сприянні та заохоченні державою розвитку україномовних видань, створення радіо- і телепродукції українською мовою шляхом звільнення її від податків чи їх зменшення або прямих субсидій та встановлення певного відсотка національної продукції). Розробка державними органами чіткої та дієвої системи контролю за дотриманням іноземними ЗМІ мовного та інформаційного законодавства України, безпосередньо у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави.

3. У сфері судочинства: чітке встановлення в законодавстві норми про обов'язок володіння державною мовою осіб з числа судового апарату. Привести у відповідність законодавство, що регулює використання державної та інших мов у сфері судочинства, а саме вилучення із ст. 18 Закону “Про мови в Українській РСР” та ст. 19 Кримінально-

процесуального кодексу України словосполучення “мова більшості населення тієї чи іншої місцевості”, оскільки Конституція України не передбачає можливості здійснювати судочинство мовою більшості населення даної місцевості. Та крім цього, досить складно встановити якісь загальні правила щодо критеріїв, які б дозволили об’єктивно визначати мову більшості населення тієї чи іншої місцевості. У даному випадку, при визначенні мови більшості населення потрібно було б врахувати безліч факторів, які впливають на мовну ситуацію у даній місцевості (національний склад населення; якою мовою, окрім державної, здійснюється навчання; якою мовою ведеться теле-, радіомовлення тощо). Також потребує чіткого окреслення словосполучення “особи, що не володіють або в недостатньому обсязі володіють мовою судочинства (державною мовою)”. У мовному законодавстві повинно бути чітко визначено, що таке “не олодіння державною мовою” і що таке “володіння державною мовою не в достатньому обсязі”, які підстави для надання особі перекладача, в яких випадках необхідне оцінювання рівня володіння особою державною мовою.

Список використаних джерел

1. Гаврилишин, В. Нерівнобедрений трикутник, або ідея слов'янського союзу [Текст] / В. Гаврилишин // Віче. — 1977. — № 5. — С. 132–138.
2. Конституція Финляндии [Текст] / Парламент; М-во иностранных дел; М-во юстиции. — М. : Ваммалан, 2001. — 188 с.
3. Конституции государств Европейского Союза [Текст]. — М. : Инфра, 1997. — 803 с.
4. Kymlicka, W. Language Rights and Political Theory [Text] / W. Kymlicka and A. Patten. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — 364 p.
5. Конституции зарубежных государств [Текст] / [сост. В. В. Маклаков]. — М. : БЕК, 2000. — 592 с.
6. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 [Elektronische ressource] admin.ch — Startseite. — Modus Zugriff auf die Website : <http://www.admin.ch/ch/d/sr/1/101.de.pdf>.
7. Альтерматт, У. Этнационализм в Европе [Текст] / У. Альтерматт. — М. : Российск. гуманитар. ун-т, 2000. — 367 с.
8. О языках народов Российской Федерации : Закон Российской Федерации № 1807-І [Текст] // Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета Российской Федерации. — 1991. — № 50. — 12 декабря.
9. О языке : Закон Эстонской Республики от 21.02.1995 г. (ред. от 08.02.2007) (объявлен Президентом Эстонской Республики 06.03.1995 г.) (ПАЭ, 1995, 17/18, 334; РТІ, 2007, 17, 82) [Электронный ресурс] Портал Республики Эстония. — Режим доступа : http://estonia.news-city.info/docs/sistem/sr/dok_jernoo.htm.
10. Official Languages Act (1985, с. 31 (4th Supp.)) [Electronic resource] Department of Justice Canada. — Way of access : <http://laws.justice.gc.ca/en/O-3.01/>.
11. Spolsky, B. Language policy [Text] / Bernard Spolsky. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — Pp. IX, 250.
12. Toubon Law concerning the defense of French language [Text] // Official Journal. — Loi n. 94–88 (1 February 1994), 2 February 1994.
13. Musique as Opposed to Music: Background and Impact of Quotas for French Songs on French Radio [Text] // Journal of Media Economics. — Vol. 9. — 1996. — p. 20–25.
14. Финкелькраут, А. Дух наследия [Текст] / Ален Финкелькраут // Label France. — 2000. — № 38. — С. 4–9.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії держави і права
Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(протокол № 6 від 27 грудня 2010 року)

Надійшла до редакції 13.01.2011

Клименко Л. С. Законодательное регулирование языковой политики стран мира (сравнительно-правовой анализ)

Осуществлен анализ законодательного регулирования и реализации государственной языковой политики представленных стран, которая сформировалась в соответствии с собственным уникальным историческим, политическим, экономическим, социальным опытом, национальной особенностью, культурным традициям. Исследуется вопрос реализации языковой политики во всех сферах общественной жизни: общественной, трудовой сферы, судебной системы и законодательства, частного использования и официального закрепления государственного языка.

Ключевые слова: язык, политика, законодательство, регулирование.

Klymenko, L. S. Legislative Regulation of the Language Policy of Worldwide Countries (Rather–Legal Analysis)

Such issues as legal regulation and implementation of the language policy of countries that emerged under their own unique historical, political, economic, social experience, national peculiarities and cultural traditions are analyzed in the article.

The question of language policy realization in all spheres of social life: social, work-related issues, the judicial system and legislation, private use and official consolidation of the language is also examined.

Key words: *language, politics, legislation, regulation.*

